

Neznámé antiky

z českých a moravských sbírek

Sbírání artefaktů, ať již motivované snahou po uchování vzpomínek, láskou k umění a poznání nebo prostou touhou vlastnit, je staré jako lidstvo samo. **Nejstarší zprávy** o existenci sbírek pokladů při panovnických dvorech i při chrámech proto pocházejí už ze starověkého Egypta a z Mezopotámie, později z antického Řecka a Říma. Nejčastějším zdrojem byly především diplomatické dary a válečná kořist.

Středověké sběratelství se v tomto směru příliš nelišilo, ačkoli na antické památky pohlíželo samozřejmě optikou křesťanské víry. Římské kameje i mince se tak ocitají jako výzdoba na relikviářích světců i insigniích světských vladařů.

K nálezům starověkých památek docházelo v této době většinou náhodně, zejména v souvislosti se stavební činností. Rovněž řada starověkých staveb v Itálii, především v Římě, dosud z větší části stála. Sláva pohanského světa nebyla tedy nikdy zcela zapomenuta.

Avšak teprve v **renesanci**, v souvislosti se znovuobjevením antického písemnictví prostřednictvím byzantského a arabského světa, zájem o antiku narůstá a zásadním způsobem ovlivňuje nejen výtvarné umění, ale i myšlení a duchovní obraz své doby. Antika se stává ideálem, inspirací i předmětem hlubšího studia. V souvislosti s tím přirozeně vzrůstá i poptávka po řeckých a římských starožitnostech a dochází ke vzniku sbírek při italských panovnických a šlechtických domech (rodů Gonzaga, Medici a dalších), jakož i u papežského dvora.

Nejedná se však ještě zdaleka o tematicky specializované kolekce, nýbrž o soubory koncipované široce a v duchu skutečně renesančním, od rukopisných památek přes vzácná umělecká díla až po přírodní kuriozity, které mají dohromady zrcadlit svět v celé jeho podivuhodné rozmanitosti.

Počátky antického sběratelství v českých zemích spadají do doby Karla IV. Z císařových kontaktů se známou osobností italské renesance Francescem Petrarcou vzešla mimo jiné i kolekce antických mincí, sestavená pro Karla IV. samotným básníkem. Antické gemy zaujímají obligátní místo především na relikviářích výjimečné umělecké hodnoty.

Další antické památky se v renesanci dostávají se do českých zemí jako drobné dárky nebo upomínky dovezené českou šlechtou z cest do Itálie a stávají součástí šlechtických kabinetů umění a kuriozit.

K nejznámějším příkladům takovýchto souborů v Čechách patřila ve druhé polovině 15. století sbírka humanisty **Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic**. Nebyla sice zaměřena na antické starožitnosti, ale vzhledem k častým cestám jejího majitele do Itálie lze předpokládat, že i drobné antiky v ní měly své místo.

Podobně pestrou, ale mnohem rozsáhlejší kolekci shromáždil v **16. století** velký milovník starožitností a uměleckých děl **Ferdinand Tyrolský**, který během svého dlouholetého působení v úřadě českého místodržícího vytvořil rozsáhlou sbírku na Křivoklátě. Z antiky v ní byla zastoupena zejména glyptika, sbírkový celek se však nezachoval. Její podstatná část přešla i se svým majitelem do Rakouska, část později odkoupil Ferdinandův synovec, císař **Rudolf II.**

Právě v době vlády tohoto Habsburka, vášnivého sběratele a milovníka umění, vzniká v Praze jedna z nejrozsáhlejších uměleckých sbírek v tehdejší Evropě. Obsahovala i antická díla mimořádné hodnoty, nepochybně nejcennější, jaká se kdy v českých zemích objevila. Zasluhou Rudolfa II. se do Prahy dostávají vzácné práce užitého

umění, ale i kamenné plastiky, získané převážně v Itálii, z nichž lze dnes identifikovat pouze malý zlomek. Patří sem např. tzv. *Ilioneus*, řecká mramorová socha klečícího mladíka (dnes umístěná v mnichovské Glyptotéce), nebo jedna z nejproslulejších ukázek římské kamenorezačské techniky a umělecké invence *Gemma Augustea*, (dnes ve sbírkách Uměleckohistorického muzea ve Vídni).

Po smrti císaře Rudolfa se slavná pražská *kunstkamera* postupně rozpadá: část převezl do Vídně Rudolfův bratr Matyáš, část padla za třicetileté války za kořist Švédům, a její žalostné pozůstatky byly na příkaz Josefa II. rozprodány ve veřejné dražbě za směšný zlomek skutečné hodnoty. Tento smutný epilog rozhodně neslouží ke cti ani tehdejšímu českému kulturnímu prostředí.

V celoevropském měřítku se **druhá polovina 17. století** stává obdobím velkých výprav za antickými památkami ve Středomoří a vzniku velkých galerií antického umění. Podněcovaly je mimo jiné atraktivní objevy pod Vesuvem a nálezy z etruských hrobek. Zájem o starověkou Itálii, ale i další části antického Středomoří narůstá v první polovině 18. století, kdy již dochází také k větší specializaci kabinetů umění a kuriozit. Do doby **osvícenství** spadají počátky vědeckého oboru klasické archeologie a prvních systematických archeologických výzkumů (např. Pompeje). Brzy pak následují pokusy o

členění sbírek podle vývojových etap a vznikají první odborné sbírkové katalogy. V pohledu na antické dědictví i sběratelství způsobilo zásadní změnu především dílo **J. J. Winckelmann** (1717–1768). Další významnou změnou je snaha o zpřístupnění dosud ryze soukromých sbírek široké veřejnosti. Měly sloužit nejen vědeckému bádání, ale i pro poučení.

V českém prostředí se však díky počínajícímu Národnímu obrození zájem soustředí na domácí historii a preferuje hledisko národopisné. Antické starožitnosti proto zůstávají i nadále doménou šlechtických vrstev. Mezi příklady možno uvést kolekce biskupa **Jana Rudolfa Sporcka** (1694-1759), knížete **Karla Egona I. Fürstenberga** (1729–1786) nebo hraběte **Bedřicha Jana Nostice** (1762–1817). Značné oblibě se u nás těšily cenově dostupnější *daktyliothéky* (soubory odlitků antických gem) a sbírky antických mincí, které se od konce 18. století objevují nejen ve šlechtických domech, ale i mezi měšťany a v intelektuálních vrstvách. Jednu z největších sbírek tohoto druhu vlastnil např. hrabě **František Josef Pachta** nebo profesor dějin literatury na pražské univerzitě **František Lothar Ehemannt**. V této době vzniká i zárodek sbírky odlitků originálů antické plastiky Univerzity Karlovy.

Na počátku **19. století** je vědecký a racionalistický přístup k antice vystřídán romantickým pohledem. Rychlý společenský vývoj s sebou přináší další rozšíření sběratelských zálib a po celé Evropě vznikají drobné soubory archeologického materiálu, pocházejícího zejména z okolí Vesuvu a Říma nebo z Etrurie. S osvobozením Řecka se archeologům i sběratelům otevírá také tato oblast, s napoleonskými výpravami do východního Středomoří se pak zájem přesouvá k civilizaci starověkého Egypta.

Pro vývoj antického sběratelství mají v této době význam veřejná muzea, která svým odborným přístupem ovlivňují uspořádání soukromých sbírek. Stávají se rovněž vhodným místem, kam lze odkázat nebo prodat velké sbírkové konvoluty, aby zůstala zachována jejich kulturní hodnota.

V roce 1818 je v Praze založeno **Vlastenecké muzeum** (dnešní Národní), antika, postrádající bezprostřední vztah k historii a kultuře českého národa, však v jeho koncepci prostor nedostala. Malému zájmu o starožitnosti v českých sbírkách odpovídá i stav jejich dokumentace a uspořádání, které zůstává poplatné předcházejícímu století a kabinetům kuriozit.

Jednu z mála výjimek představoval kabinet knížete **Václava Klementa Metternicha** na zámku Kynžvart v západních Čechách, obsahující mimo jiné velmi kvalitní ukázky řeckých malovaných váz i antické plastiky, a egyptské starožitnosti (např. tzv. Metternichova stéla).

Zcela jedinečná byla na české poměry i rozsáhlá sbírka barona **Františka Kollera** na zámku Obříství u Mělníka. Strmá vojenská kariéra ve službách rakouské armády vynesla tomuto rodákovi z Mnichova Hradiště šlechtický titul a byla završena pobytem na jihu Itálie, kde působil jako rakouský místodržící Neapolského království. Zde, uprostřed bohatých nalezišť řeckých, etruských i římských památek, vytvořil rozsáhlý sbírkový celek nesmírné hodnoty. Jeho budování konzultoval s odborníky a sám se v oboru vzdělával. Sbírkové předměty, dioramata a modely byly na Obříství systematicky uspořádány ve výstavních sálech, které měly být zpřístupněny veřejnosti. Předčasná smrt sběratele však v r. 1826 zmařila jeho záměr. Sbírka byla rodinou postupně rozprodána, nejrozsáhlejší celek se stal jedním ze základů antické muzejní sbírky pruského krále (dnes Státní muzea v Berlíně). Do českých muzejních sbírek se bohužel dostaly pouze ojedinělé kusy.

Ze sběratelů první poloviny 19. století je třeba uvést také českého inženýra Josefa Pachla, jehož sbírka je příkladem rostoucího sběratelského zájmu ve středních vrstvách české společnosti. Vedle archeologických nálezů z Čech obsahovala i římské a egyptské starožitnosti, většinou z Pompejí a Herculanea, a posléze byla zakoupena pro Národní muzeum.

Ve druhé polovině 19. století se zóna dostupných antických památek po rozpadu osmanské říše rozšiřuje na celé Středomoří i Černomoří a drobné artefakty odtud proudí do nejrůznějších světových sbírek. Postupná omezení vývozu památek ze zemí jejich původu pak dávají vzniknout ilegálnímu obchodu a zvyšují produkci falz. V poslední třetině 19. století byly zahájeny na řadě míst v Turecku, Řecku, severní Africe a Levantě systematické archeologické výzkumy, vznikají zde badatelská centra a ústavy. Cena předmětu již není poměřována pouze uměleckou kvalitou, ale i v kontextu archeologického nálezu a s ním související historickou hodnotou.

V Čechách i nadále vznikají drobné šlechtické sbírky jako upomínky na cesty do Středomoří a v módním duchu dotvářejí zámecké interiéry. Jednou z výjimek, která se jako celek bohužel rovněž nedochovala, byla již odborně koncipovaná a dokumentovaná sbírka velkovévody Ludwiga Salvatora na zámku v Brandýse nad

Labem, jejíž zlomek obsahující drobné římské a etruské bronzы je dnes uložen v Národním muzeu. Sběratelská tradice rodu Nosticů pokračuje i v 19. století, díky hraběti **Ervinu Nosticovi** se rozrůstá především soubor drobných figurálních bronzů, dnes soustředěný v Národní galerii v Praze. Éra převážně šlechtického sběratelství se však již ve druhé polovině 19. století uzavírá a ke slovu se dostává vzrůstající se podnikatelsko-průmyslnická vrstva.

Sběratelství širokého a jasně koncipovaného záměru představuje životní dílo známého mecenáše umění rytíře **Vojtěcha Lanny**. Jeho sbírka užitého umění od starověku po novověk byla známa po celé Evropě, z antického oddílu vynikala především rozsáhlá kolekce skla. Také tato sbírka byla na počátku dvacátého století z velké části rozprodána v zahraničních aukcích, malý zlomek antických artefaktů se nachází v pražském Uměleckoprůmyslovém muzeu. Úctyhodný rozsah měla i mladší kolekce továrníka **Jindřicha Waldese**, zaměřená na oblast, v níž dosáhl svých závratných podnikatelských úspěchů. V jeho sbírce spon, knoflíků a dalších druhů spínadel nechyběly ani příklady etruské a římské provenience.

Od sedmdesátých let 19. století, kdy vznikl německý Ústav pro klasickou archeologii při tehdejší Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze, bylo budováno univerzitní muzeum

odliték antické plastiky, spojené především se jménem profesora **Otty Benndorfa** a **Wilhelma Kleina**. Sbíрка poskytla rovněž inspiraci některým umělcům z generace Národního divadla.

Díky pedagogickému a vědeckému působení **Vladislava Škorpila** v Kerči (starověké řecké Pantikapaion) na Krymu se na přelomu 19. a 20. století dostává do Čech kolekce antické keramiky, skla a šperků, dnes umístěná v Západočeském muzeu v Plzni (původně Uměleckoprůmyslové muzeum), jehož projektantem a prvním ředitelem byl Vladislavův bratr Josef (další dva bratři, Karel a Hermenegild Škorpilové, stáli u zrodu bulharské archeologie).

Soukromé sběratelství antiky spojené většinou s cestováním na jih pokračuje ještě v první polovině 20. století, získávání archeologických památek z antické oblasti se však stává nákladnější a hlavně komplikovanější a omezuje se hlavně na předměty uměleckého řemesla. Mimořádně zajímavá je postava starožitníka **Františka Zapletala**, po konverzi k islámu Mehdiho ben Zapletala, který hojně cestoval po celém Středomoří. Nákupy sbírkových předmětů v Národním muzeu a Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze, pocházející ze 30. let a z doby krátce po válce a spojené s jeho jménem, jsou skvělými ukázkami antického uměleckého řemesla.

Po zbytek dvacátého století však již situace v našich zemích antickému sběratelství příliš nepřála. Určitou výjimku představovala sbírka básníka **J. Macka**, která obsahovala i soubor mramorové antické plastiky. Cena této sbírky, dnes restituované, je navíc umocněna akvizičními okolnostmi, spojenými se jmény významných osobností evropské kultury (např. J. Cocteau). Avšak i méně rozsáhlé soubory, např. sbírky malíře E. Filly, fotografa **B. Formana**, nebo diplomatů **J. Poláka** a **F. Zemana** a dalších, obsahovaly pozoruhodné a kvalitní exempláře. V poválečném období soustředil pozoruhodnou sbírku kvalitních římských skleněných nádob montér **Emanuel Hloupý** během svého pracovního pobytu v Sýrii, dnes je uložena v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze.

Většina původních soukromých sbírek však byla v 50. letech Národní kulturní komisí znárodněna a rozčleněna do depozitářů státních institucí, řada předmětů často měnila místo uložení nebo během těchto svozů nenávratně zmizela. U řady starožitností, které dnes máme k dispozici, navíc schází dokumentace, a tak je jejich zpětná identifikace značně problematická.

Návštěvník zámeckých a muzejních expozic v Čechách a na Moravě dnes má bohužel jen zcela výjimečně příležitost spatřit originální památky antického umění, odpočívající většinu času v depozitářích. Předměty, které jsou zde vystaveny, představují jen malý zlomek původních sbírek, přesto dostatečně vypovídají o charakteru i orientaci antického sběratelství v českém prostředí.

Na stálou expozici antického umění však naše veřejnost marně čeká již téměř dvě stě let po té, co začal baron Koller realizovat stejný výstavní záměr, pokládaný již tehdy za velmi aktuální a potřebný...